

Tíz év az erdélyi magyarság irodalmi életéből.

Írta: KRISTÓF GYÖRGY.

IV. A regény.

Folkloristák, historikusok és pszichológusok már többször vitatkoztak azon, hogy melyik az ősbibb költői műfaj, a líra, epika, vagy dráma? A probléma pusztán elvi szempontból a költészet benső szerkezetének kialakulására és szerteágazó további fejlődésére nézve is érdekes és termékeny. De meglepő: eredményekkel szolgálhat, ha konkrétan valamely nemzet, illetőleg nyelv határán belül vizsgáljuk a kérdést. Az erdélyi magyarság költői kedvét és készségét illetőleg nem vitás, hogy mindig jobban szerette az epikumot, mint a drámát, avagy a lírát. Természetesen művelni is azt művelte leginkább. A régebbi századokban Erdélyben szinte divat volt a magyar fő- és köznemesi családokban a naplóvezetés, emlékirat, önéletrajz, családtörténet-szerkesztés, útinapló és más történeti feljegyzés. Az eféle kéziratok nagy része még ma is lappang, noha nem csekély a már részint nyomtatásban is megjelenteké. Némelyik közülök több különböző szövegben is fennmaradt, mert kéziratossá másolatot készítettek róla már az egykorúak. (Pl. Cserei M. *Historiája a XVII—XVIII. sz.-ból.*) A történettudomány művelői között is az erdélyi írók előljárnak (Benczédi Székely I., Heltai G., a három Bethlen: Farkas, János, Miklós, Apor Péter, Bod P., Szilágyi S., Salamon F., Jakab E., gróf Kuun Géza). Az epikai költészet terén is erdélyi volt — hogy csak a legnagyobbakat említsen — a magyar regényírás atyja, báró Jósika Miklós, valamint a mind máig legkitűnőbb regényírónk is, báró Kemény Zsigmond.

Az erdélyi magyarságnak az epikum iránt való sajátos kedve és szeretete a tárgyalt tíz év alatt is megmaradt. A romániai könyvtermelésnek évenként közel egyharmada belletrisztikai jellegű. A lefolyt tíz évben megjelent belletrisztikai műveknek több mint fele (59%) epikai, mégpedig tulnyomóan prózában írt epikum (regény, novella, tárca elbeszélés, életkép, rajz stb.), a verses költői elbeszélések száma jelentéktelenül csekély. És ez az arány 1919-től kezdve évenként is állandónak mondható s nagyon kevés ingadozást fog feltüntetni a következő évek statisztikája is. Ebből a műfajok ősiségének, provenienciájának

mélyrehatóbb vizsgálata nélkül megállapítható az, hogy az erdélyi magyarság irodalmi életében a vezető, szinte monarchikus túlsúlyban lévő műfaj az epika, még pontosabban a regény és novella.

A tárgyalt évtizedben azonban a regény és novella nem párhuzamosan, hanem consecutive fejlődött úgy, hogy az első hat évet novellák, az utóbbi négyet a regények korszakának nevezhetni. Az első hat év alatt regény, még nagyobb terjedelmű elbeszélés, úgynevezett kisregény se jelent meg. Illetőleg a megjelent néhány regény mind régebben, 1919 előtt keletkezett. Ilyenek R. Berde Máriától *Haláltánc*, Zathureczkyné Kelemen Berta két regénye: *Asszony átka — asszony* és *Simonyi óbesterné*, Petelei István posthumus műve: *Egy asszonyért* és talán Nagy Dániel regénye is, az *Arvák*. Hogy miért jelentek meg csak novellák az első hat évben s regény egy se, annak van egy szubjektív és egy objektív magyarázata. Objektíve hiányzott a nagyobb alkotásokhoz, az átfogóbb költői koncepcióhoz feltétlenül szükséges nyugodt környezet. Az első idők telve voltak politikai izgalmakkal és lelki megrázkódtatásokkal. A megélhetési viszonyok is állandóan nehezek voltak. Szubjektíve pedig a hat év az előkészület, a tanulmányozás ideje volt. Mert hisz mégis csak elmélyedőbb és behatóbb történeti, szociológiai vagy pszichológiai tanulmányozás szükséges egy terjedelmes regény megírásához, mint 4—5 lapnyi novellához. A tanulmányozáshoz pedig még a legmegfelelőbb életviszonyok között is idő kell. Kellett ez a hatévi tanulmányozási és érlelő idő regényíróinknak már csak azért is, mert mind a fiatalabb nemzedék tagjai, akik nagyon okosan és bölcs ökonomiával tehetségüket az egyszerűbb novellán próbálták ki s csak már némi gyakorlat megszerzése után mertek megbírkózni a bonyolultabb regénnyel is. A tárgyalás rendjén a novellák hat- és a regények négyéves szakaszát természetesen nem választhatjuk külön azért, mert majd mindenik írónk hozzátartozik mindkét periódushoz, novella- és regényíró egyaránt.

Kivételt csak néhány idősebb, már a világháború előtt ismert és érettnek kialakult írónk tesz. Ezek most nem, vagy most sem írnak regényt. Pedig nem mondható, hogy tehetségük alkonyodóban van, mert mindnyájan élénk részt vesznek az irodalmi életben, tudnak alkotni és alkotnak is — más téren, más műfajban.

Ilyen Benedek Elek, aki 1920-ban Budapestről szülőföldjére

(Kisbácson, Háromszék m.) hazatérve, ez években is a gyermekirodalom terén fejt ki pótolhatatlan munkásságot. Dózsa Endre és Gyulai Farkas, mint hírlapírók működnek. Kovács Dezső és Sebesi Samu régebben is csak a novellát művelték. E téren most is szorgalmas és szívesen olvasott munkások. Sebesi Samu meglepő sikert aratott *Beddi földje* című drámájával, abban a műfajban, amelyet egyébként a megelőző korban is művelt.*

Kisbácson Miklós (gróf Bánffy Miklósnak, Magyarország egykori külügyminiszterének írói álnéve) az egyedüli a már idősebb generációból, aki szülőföldjére hazajöve (sz. Kolozsvárt, 1873), mint román állampolgár, nemcsak élénk irodalompolitikai tevékenységet fejt ki — vezére és pátrónusa a már említett *Helikon* néven társult íróknak —, hanem, mint régebben, ír novellát, regényt és drámát egyaránt. A tárgyalt időkörben és nálunk csak egy kötete jelent meg: *Reggeltől-estig* (1927) c. regénye. Témája két leánytestvér szerelme ugyan egy férfi iránt. A két testvér iker, kik között fennmaradt az együtt születésnek öröklött, végzetes formája, hogy t. i. rögtön megsejtik egymásnak még ki nem alakult gondolatait is. A szeretett férfi pedig egy művész, lángelme, ki az egyik testvér felé érzéki szerelemmel, a másik felé a művészi rokonlelkiség tisztaságával vonzódik. Bármelyik testvére lesz a művész, a másik testvér rablónak fogja tekinteni a feleséget. A művész férj meghal s az özvegy együtt marad leánytestvérével, de mindketten ugyanannak a férfiúnak emlékében élnek. S az egész történet filmszerűen játszódik le a két testvér beszélgetésén és emlékein keresztül reggeltől-estig. A téma, a szerkesztés újszerű, merész, eredeti, mint Kisbácsonnak majdnem minden alkotása. Lélekelemzése elsőrangú. A szerkezet fölépítése néhol nehézkes, fárasztó. A mű stílusában sok a pongyola provincializmus. Egészben érdekes olvasmány, melynek irodalmi értéke kétségtelen.

A fiatalabb nemzedék ismertetését nem pusztán kegyeletből, de a tehetség iránt való őszinte elismerésből is két korán elhunyt névvel kezdem. Balogh Endre az egyik (1884—1924) és Sipos Domokos a másik (1892—1927). Mindketten tehetséges, hivatott írók voltak. Az emberi nyomor örök legendájának erdélyi változatát Balogh E. fegyvelmezett stílussal, elmélyedő művészettel tudta

* A tanulmány 1929 március végén kelt s így a későbbi jelenségekre nem terjed ki. Azóta tudvalevőleg úgy a nagyrémű Benedek Elek, mint a buzgó Sebesi Samu elhunytak.

elbeszélni. (Hajótöröttek, 1922. és Mesét írok neked, 1925), Sipos D. szenvedéllyel, sokszor nyers naturalizmussal (Istenem, hol vagy? 1922, Vajudó idők, 1928). Megjelent kötetekben nagyobb koncepciójú mű nincs, csak novellák vannak. Ezek azonban önmagukban is — Sipos Domonkosnak egy kötetnyi lírai verse is maradt (Vágtat a halál, 1927) — a további sikernek jogos reményével és gazdag ígéréttel biztatók. Korai elhalálozásuk az erdélyi irodalomra nézve fájdalmas veszteség.

A regény és novella terén ma is működő, élő írók száma közel van a félszázhoz. A tíz év alatt nyomtatásban is megjelent regények és novellás kötetek száma kerekén ötszázat (496) tesz ki. E nagy számok csoportokba foglalása, a gazdag termésnek valamelyes osztályozása nagyon bajos. A tisztán irodalmi, esztétikai érték szerint való osztályozáshoz hiányzik sokszor a kellő történeti távlat. A valódi értékeket megtudjuk ugyan már is jelölni, hiszen a búzaszem és az ocsú mégis csak jól felismerhető. Ámde íróink szinte kivétel nélkül a munkabírás legérlelőbb és termékeny éveit élik. Így éppen nincs kizárva, hogy a ma még kevésbé olvasott és enlegetett név holnap megjelenendő műve által egyszerre népszerű leend s értékben is előre, talán éppen az élre fog kerülni. Legtermészetesebben kínálkozó felosztási alap a tárgy szerinti csoportosítás. Tárgy szerint természetesen vannak történelmi tárgyú regények és novellák, de éppen nem kisebb a jelenkori társadalom életét tárgyalóké sem. Ebből a szempontból sem lehet az íróinkat határozottan elkülöníteni, mert közülök többen s éppen az érdemesebbek is, egyforma szeretettel és termékenységgel fordulnak tárgyért úgy a történelmi időkhöz, mint a jelenkori társadalom problémákkal teljes, vajudó életéhez. Ott van pl. Gulácsy Irén és Nyirő József. A legutóbbi időig mindketten, mintha kizárólag a jelenkori társadalom mozgalmi és alakjai iránt érdeklődtek volna. Mégpedig mindketten falklorisztikus, tisztán népi beállítottságban. Gulácsy kedvelt, sajátos területe volt a síkföldi, közelebről a szegedi és szegedvidéki magyar paraszt, Nyirő meg alig vett még tudomást is arról, hogy a székely vármegyéken kívül is akadhat számára mese, költői mondanivaló. Beszédjük sem volt az irodalom nyelve, hanem Gulácsy az alföldi, Nyirő meg a székely nyelvjárást alkalmazta egészen a modorosságig. Ily előzmények után valósággal meglepetésként hatott Gulácsynak háromkötetes regénye, a *Fekete völgegyek*, melyben nemesak teljesen szakított a nyelvjárási modorosságok-

kal, de a jelenkori társadalommal is, amennyiben művének tárgyát a XVI. sz. első feléből vette. Nyirő József felhagyva a török-szakad *székelykedő* nyelvi modorossággal, most megjelent regényében, a *Sibói bölény*-ben már iparkodik irodalmi nyelven előadni azt a bonyodalmat, melynek hőse is már nem jelenkori és népi, de ismert történeti személyiség, a XVIII. század második felének komplex, de kevésbé alkotó alakja, az idősebb báró Wesselényi Miklós. Mindkét író művelője úgy a történeti, mint a társadalmi regénynek és novellának. Ennek következtében csak egy csoportba sorozni őket nem lehet.

Pedig valamelyes csoportosítást, amelyik egyúttal válogatás is, mégis kell eszközölnünk, mert hiszen csak lexikonokban tarthat igényt mindenki külön címszóra, külön felsorolásra. Éppen ezért kénytelenek vagyunk mi is, mint minden a legújabb, az élő irodalomról pillanatnyi fényképfelvételt készítő, a két felosztási alapot, a tárgyat és az esztétikait egyesíteni. Azaz szólnunk előbb a történeti tárgyú regény- és novellairókról, aztán a társadalmi tárgyúakról, de egy íróról csak egyik csoportban. És szólnunk nem mindenikről, csak azokról, akiknek eddigi munkásságában ott ragyog a maradandó érték, vagy legalább is biztatóan felcsillan. Hogy ez a pillanatsfelvétel a jövőben hogyan változik s valamikor milyenek fogja találni a történeti értékelés, az íróinktól, ezután kifejtendő munkásságuktól függ. A mi felvételünk a tízesztendős multnak, illetőleg a jelen állapotnak a képe.

Gulácsy Irén, Gyallay Domokos, P. Jánossy Béla, Kós Károly, Makkai Sándor, Nyirő József és Tabéri Géza azok az írók, akiket a történeti tárgyú regény és novella művelői közé sorozhatunk vagy munkásságuknak általános irányánál fogva (Gyallay, Kós, Makkai), vagy mert idáig legjelentősebb művük történeti tárgyú (Gulácsy, Nyirő, Tabéry).

Gulácsy Irén (sz. 1891) Nagyváradon, 1929 óta pedig Kolozsvárt lakik. Irodalmi működése 1919 óta vált ismertebbé. Irodalmi életünk egyik legtevékenyebb és legtehetségesebb munkása. Írt színdarabokat (*Kincs*, Nagyvárad, 1923; *Kobra*, 1923 és *Valuta*,* 1925), melyek tisztességes sikert arattak a színpadon, noha sokkal több bennük az erő és szenvedély, mint a nyugodt szerkesztés és az egyenletes kidolgozás. Ugyanez

* Hol megjelenési hely nincs, mindig Kolozsvár értendő.

mondható novellás köteteiről is. (Ragyogó Kovács István, 1925; Átal a Tiszán, 1927) és első regényeiről (Förgeteg, 1925; Hámueső, 1925). E műveinek középpontjában mindig az alföldi magyar paraszt áll, akiket Gulácsy kitűnően ismer s jól látja, hogy miféle problémák kormányozzák az egyes családok és a falu, mint közösség életét. Megkapó, szuggesztív drámaisággal rajzolja meg alakjainak jellemét s szövi az izgalmas bonyodalmat. Amde regényeinek cselekvénye szét-eső; egyébként nemes erkölcsi fölfogását durva, nyers részletek zavarják; nyelve sallangos, sokszor az élvezhetetlenségig erőltetett tájszólás. Mindezen fogyatkozásoktól mentes s Gulácsynak valamennyi művében tapasztalt izmos tehetsége kiegyensúlyozódott, érett művészi formában mutatkozik *Fekete völegények* c. háromkötetes regényében (1927, Budapest). Terjedelmét, koncepcióját, de benső értékét tekintve is a modern magyar irodalomnak egyik legértékesebb történeti regénye, melyet a kritika és közönség egyaránt a legnagyobb elismeréssel fogadott. Sikerére nézve jellemző, hogy alig másfél év alatt már negyedik kiadásban forog közkézen. A regény kora, mint említém, a XVI. század első fele; tárgya Magyarország pusztulása, melynek leggyászosabb mozzanata az 1526-i mohácsi vész, a török világhatalom és II. Szolimán szultán diadalmas hódítása, az ország széttörlése és három részre darabolása, Hősei, e korszak magyar nemzedéke, mind fekete völegények, halál fia, kiknek feltartóztatlan sorsa a pusztulás. E nemzedék legreprezentatív alakjai s egyúttal a regény főhősei Tomori Pál, az érsek-hadvezér és Czibak Imre, a későbbi erdélyi vajda. A regény elején még akad egy-két nyelvi modorosság és a cselekvény végét talán lehetett volna valamivel rövidebbre fogni. Egyébként azonban a mű teljesen sikerült. Nyelve erőteljes, történelmi patinával bevont gondos és szép irodalmi nyelv; szerkezetét egyszerű szálakból művészi kéz fonja országok, sőt világnézetek hatalmas, de egységes benyomást keltő világtörténeti gobelinjévé. Jellemzése páratlanul plasztikus. Az író teremtő képzelete nagy hűséggel vetíti elénk a történelem lelkét, a kort mozgató, általában kicsinyes, önző ravaszkodásokat és az egyeseket tragikai fenségbe emelő nemes törekvéseket.

A *Fekete völegényekkel* külső hatásra és irodalmi értékre nézve is csak egy mű versenyezhetik az erdélyi irodalomból. És ez *Gyallay Domokosnak Vaskenyéren* c. történeti regénye (1925).

Gyallay Domokos (sz. 1880. Bencéd, Udvarhely m.) pályája

kezdetén középiskolai tanár volt. Ma író és újságíró. Megalapítója és szerkesztője a Magyar Nép c. néplapnak, mely hetenként 20.000 példányban terjeszti a nép legtávolabbi rétegei között a műveltség nemes és nemesítő magvait. Érték és hatás tekintetében egyetlen sajtóorgánus se mérhető össze e mintaszerűen szerkesztett közlönyünkkel. Gyallay írói érdeklődésének a közép-pontjában szintén a magyar nép áll, de a maga összességében és nem egy vidékhez kötötten. A magyar parasztot feljebb szeretné és akarja emelni a műveltségnek legalább eggyel magasabb fokára. Ezért van az, hogy úgy novelláinak (*Ősi rögön*, második kiadás, 1927, Föld népe, 1924, Berlin, Rég volt, igaz volt, 1925 Marosvásárhely), mint a nép számára írt drámai műveinek (Falusi színház, 1928) az alakjai a földön állanak ugyan, de a magasba néznek. *Vaskenyéren* c. pompás regényének tárgya a festői öltözékű torockói nép küzdelme a neki kenyeret adó bányajogért (vaskenyéért), melytől őket a XVII. század végén a Habsburg-uralom terjedésével elhatalmasodó, csak a maga hasznát kereső, mindenféle törvénytelenségre és visszaélésre kész földesúr meg akarja fosztani. Meseszövése érdekes, jellemzése kifogástalanul művészi, előadásmódja zavartalanul lebilincselő, a történelmi és népies magyar nyelv gyöngyszemeivel bájosá tett költői nyelv. Ma és Erdélyben Gyallay a legnépszerűbb és legszelesebb körökben olvasott író. Tösgyökeres magyar tehetség, rendkívül egyszerű eszközökkel dolgozik. Kedves hangú, tisztavilágú műveiből üde erdélyi levegő árad akár a népelet, akár Erdély történelmét szólaltatja meg.

Sokoldalú és éppen nem közönséges tehetség *Kós Károly* (sz. 1883, Temesvárt). Mint építőművész és grafikus, magában álló, eredeti művész, kit a külföld is jól ismer, méltányol. Irodalmi alkotásait is sajátos eredetiség jellemzi. Szétszórtan megjelent novelláiban főleg Kalotaszeg földje és népe iránt való rajongó szeretete jut művészi kifejezésre. Az I. Rákóczy György fejedelem idejében játszó történeti regénye: *Varjú nemzetség* (I—II. kötet 1926) is ugyanebből a szeretetből fakadt. Bár van benne vázlatos, elnagyolt részlet, egészben mégis irodalmi becsű alkotás. Nagy kár, hogy Kós izmos tehetségét szétforgácsolja s sok időt fecsérel el olykor a napi politikára — haszon és siker nélkül.

Hasonlóképen sokoldalú és nagy munkabírású tehetség *Maklái Sándor* is (sz. 1890, Nagyenyed). Előkelő tudós, ki a hittudo-

mányi és a filozófiai irodalmat is több jeles művel gazdagította. Szívesen hallgatott szónok, alapos történetíró, széles látókörű pedagógiai és szociológiai író is, amint éppen a körülmények kívánják. Mert Makkai kezdettől fogva szellemi életünknek egyik legderekasabb munkása s mióta érdemeinél fogva felekezete püspökéül választotta meg 1926-ban, éppen egyik legmunkásabb vezéregyénisége. Tisztán szépirodalmi alkotásainak a felsorolása is elég hosszú névsort adna ki. Írt költeményeket, novellákat és regényeket. A névsorból csak egyetlen egyet említnünk föl külön, *Ördögsekér* c. történeti regényét, melynek megjelenése (1925) valóságos eseményt jelentett az irodalomban. A ma már második kiadást ért regény hőse Báthory Anna, Báthory Gábor erdélyi fejedelennnek testvérhuga. A két testvér, a család utolsó két sarja, örökölte a Báthory-családnak minden testi és lelki kiválóságát, erényét, de terhelen örökölte minden bűnét is. A világszép Báthory Anna is tán tudna hűséges hitves, odaadó édesanya, méltóságos fejedelmi asszony lenni, kinek még lábnyomán is áldás fakad. Ezek helyett lesz vérfertőző, bujálkodó démon, csapodár feleség, feslett életű, gonosz boszorkány, ki, mint a magas hegyoldalon termett ördögsekér nevű virág, gurul lejjebb és lejjebb, egészen az útszéli mocsárba, úgy süllyed mindig mélyebbre, az erkölsi züllés kloakájába. Pedig ő maga is érzi, hogy helyzete visszás, magaviselete romlásba sodorja. Ámde az egyetlen lehetőség, mely az alázuhanás helyett a napfényes tetőn tudná megtartani, ha t. i. Bethlen Gábor nagy egyénisége iránt érzett szerelme viszonzást találna, meghiúsul. Meghiúsul azért, mert Bethlen már vőlegény, mikor Anna szerelemre gyullad iránta. S Bethlen később is felesége iránt való tiszta hűséggel s Anna iránt szánakozó részvéttel ugyan, de mindig visszautasítja a magát felkínáló világszép démont. A regény meseszövése, bonyodalma érdekesítő, a jellemzés úgy történeti hűség, mint lélektani valószínűség szempontjából kifogástalan. Nyelve is a legtöbbször színes és gondos. Egészen kiváló alkotás.

A viszonylag termékenynek éppen nem mondható Nyíró József (sz. 1889, Székelyzsombor) is kezdetben szintén pap volt, ma színes tollú újságíró. Újságcikkeiben lelkes propagálója a már említett téves, úgynevezett székely irodalomnak. Ugyanezt a téves irányt követte novelláiban, mint szépíró is. (Jézusfaragó ember, 1924). Az az írói törekvés, melynek célja minél élénkebb érdeklődést felkelteni a népi rétegek iránt, kapcsolatos a

jelen politikai áramlatokkal. Nyiró és társai azonban az irodalmi magyar nyelv helyébe annak egyik tájszólását erőszakolják. A társadalompolitikai szempontból nagyon helyes irány a művészetben, az irodalomban nem fejlődés, hanem visszaesés, ethnográfiai különösség és sokszor értelmetlenség. Ilyen teljesen érthetetlen irányban dolgozik Színi Lajos (kötetei: Laji bá a feredőben, 1920; Nyüszkölés, 1920; Özolló, 1926. Marosvásárhely, illetőleg Gyergyószentmiklós). Egy másik székelykedő író *Imets Béla*, a Havasalji csokorrózsa c. kis regény szerzője, maga is érezve eltévelyedését, több helyt vonal alatt magyarázni kénytelen műve szövegét. Ebben az irányban indult el *Kacsó Sándor* (novellás kötete: *Utoljára még megkapaszkodunk*, 1926) és *Tamási Aron* is (*Lélekindulás*, 1925, novellák és *Szűzmáriás királyfi*, regény, I—II. k., 1928). Nyiró is székely nemben írta novelláit. Kezdetben, mint minden jelző alatt, a közönség itt is valami nagy-szerűt sejtett. Az irodalmi kritika azonban eleitől fogva vissza-utasította azt a magyar irodalomban már a XIX. század közepén tévesnek bizonyult tájirodalmat, mely tobzódik a népieskedésben. Kiábrándult Nyiró e téves irányból, vagy nem? Nem tudom. De most megjelent regénye, a *Sibói bölény* (I—II. k., 1929), egyelőre legalább szakítást jelent az eddig követett iránnyal. Regényének kora Mária Terézia és II. József uralkodása. Hőse, a zsbói bölény, id. báró Wesselényi Miklós, ez a rendkívül szenvedélyes, sokrétű, de improduktív történeti egyéniség, kibe szerelmes II. József császár kedvese, a szintén erdélyi születésű gróf Nemes Zsuzsanna, egyébként gróf Hallerné. Wesselényi azonban éppúgy nem fogadja el a Nemes Zsuzsanna kínált szerelmét, mint Bethlen Gábor a Báthory Annáét a Makkai regényében. A visszautasított császári maitresse bosszút áll, melyet keservesen megszenved nemcsak Wesselényi, hanem egész Erdély. Mindhiába. Wesselényi a börtönben is megmarad tiszta jellemnek, míg a császári maitresse megsemmisül. Az újságíró-kritika Nyirónak ezt a művét éppen, mint a Tamási Szűzmáriás királyfiát, felbukkanó lírai ömlengésekkel vette körül, éppúgy, miut annak idején Nyiró novellás kötetét is. A tárgyilagos mérlegelés azonban jól látja, hogy mindkét írónak csak részletszépségei vannak. Kétségtelen, hogy Nyiró stílusa némely fejezetben színes, eleven, költői. De együttesen, a regény természetéhez képest, túlságosan lírai, fárasztó. Emellett az egyes jelenetek olykor pompásan vannak megírva és megszerkesztve, de az egész nem tartja össze és nem szabályozza cél-

tudatos koncepció. Összefüggésük laza, számukat lehetne szaporítani vagy apasztani, anélkül, hogy az egészen lényeges változás történnék. Nyirőnek még mindig higgadnia kell, hogy jó elbeszélő legyen. Mert utóvégre is, akár novellát, akár regényt írunk, fődolog a kerek szerkezetű, egységes koncepciójú, zökkenés nélkül tovahaladó és befejeződő mese.

A nagyváradi születésű (1890) s ugyanott működő *Tabéry Géza* már a világháború alatt is adott ki két kötetet. Elbeszéléseiben s minden írói megnyilatkozásában modern. Eddig legtöbb port felvert műve, a *Szarvasbika* (1925) azonban történeti regény. Tárgya a marosvásárhelyi két világhírű matematikusnak, Bolyai Farkasnak és fiának, Jánosnak, a Tentamen genialis szerzőjének küzdelme egymással ugyanegy asszonyért, Kemény Simonnéért. A XIX. század első felének kicsinyes erdélyi társadalmi életét Tabéry élénk színekkel tudja festeni. Témája is érdekes. Műve azonban telve van tartalmilag és nyelvileg is nyers részletekkel, elnagyoló gondatlansággal. Egészben véve érdekes olvasmány, melynek irodalmi értéke azonban csak viszonylagos.

A sokoldalú, lírát, drámát és epikát egyaránt nagy készséggel és termékenységgel művelő *P. Jánosy Béla* (sz. 1883, Erdőszentgyörgy, Maros-Torda m.) érdeklődése gyakran és szívesen lép át a hazai történelemből a világtörténet szélesebb mezejére. *A császár bűnbakjai* (1927) c. regényének cselekvénye a régi Rómában, a kereszténység kezdő korszakában pereg le. Előadása, meseszerkesztése gondos és egyenletes, egészen az *egyéni* karáig. Felfogása, világnézete keresztény, nem ritkán éppen róm. kath. keresztény.

Az inkább *társadalmi* regény és novellairók csoportjából legelőször két nőíróit kell említenünk, *R. Berde Máriát* és *Szabó Máriát*. Első hely illeti meg őket műveiknek számánál s főként irodalmi értékénél fogva.

R. Berde Mária (sz. 1889, Kackó, Szolnok-Doboka m.) ref. papi családból származik, Nagyenyeden nőtt fel, középiskolai tanár Marosvásárhelyt. Már a világháború alatt és előtt is adott ki verseskötetet és regényt is. Sokoldalú és termékeny munkabírása mégis 1919 után érvényesült méltóképpen. Írt és ír lírai költeményeket, drámát, novellát és regényt. Eddig két kötet lírai költeménye jelent meg (Versek, 1912, Budapest) és Seherzáde himnusza (1928), egy drámája (Függőkert, 1923, Marosvásárhely), több novellás kötete (Novellák, 1920, Rina kincse,

1923, Vízen hold, 1924, Télutó, 1298) és négy regénye (Örök film, 1917, Budapest, Haláltánc, 1924, Budapest, Szent szégyen, 1925, Marosvásárhely és Romuald és Adrianna, 1926, Pozsony). Élénk részt vesz minden irodalmi mozgalomban tollal és tettel egyaránt.

Nagyarányú és sokoldalú munkásságának bő termésében nem minden gyümölcs egyformán ízes. De ízetlen, értéktelen egyetlen egy sincs. Annál több közöttük a nemesen édes. A kritika legsikerültebbnek *Balga hegedünk* c. versciklusát, *Függőkert* c. drámai költeményét és *Romuald és Adriana* c. történeti regényét ítélte. Műveiről csak összefoglaló jellemzést adhatunk. Egyik alapvető vonása a Berde költészetének, hogy fájdalomból, részvétekből fakad. A fájdalom világnagyúr. Mindenkit meglátogat, őt magát is többször és keményen sujtotta. Ezért másban is, a világban is, finom érzékenységgel veszi észre a bánatot, a könnyet, melyben neki is annyi része volt. De nem pesszimista. Ettől megóvja erős kálvinista világnézete, mely bízik egyrészt az isteni elrendelésben, másrészt vallja a szabadakaratot megnyugvó felelősséget. Híve és propagálója a tiszta, szűzies szerelemnek, az anyaságnak anélkül, hogy az erkölcsösséget félredobva a nyers erotika jogcsultsága mellett apostolkodnék. Koncepcióját sohasem elméletből szerkeszti, hanem személyes, legtöbbször a szülői ház, a környezet keretében valósággal átélt egyéni élménnyel tölti ki és teszi újszerűvé. A természetes női báj és tartózkodás határát át nem lépi. A lélek legfinomabb megrezdüléseit is ki tudja fejezni megható egyszerűséggel, mint ahogy a hatalmas szenvedélynek, vagy a filozófáló elmélyedésnek is adquat módon ad kifejezést. Stílusa is legtöbbször gondos, olykor archaikus elemekkel, meg a marosmenti tájszólás szépségeivel ékesített irodalmi nyelv.

Berde, mint műfordító is említést érdemel. Németből és románból több művet tolmácsolt. Többek között tőle bírjuk Eminescu *Luceaferul*-jának nagyon sikerült átültetését.

Szabó Mária (sz. 1888, Otomány, Bihar m.) a másik, illetve Gulácsy mellett a harmadik kiváló nőírónk. Nem olyan sokoldalú, mint Berde Mária. Csak a novellát és regényt műveli. De ebben aztán szapora kézzel és szintén elismerést érdemlő eredménnyel tud dolgozni. Saját vallomása szerint az imperium változásáig eszébe se jutott, hogy író legyen. Azóta elszórtan megjelent nagyszámú novelláiból kiadott egy válogatott gyűjteményt

(Magamtól-másokig, 1926) és két regényt (Felfelé, 1925 és *Appassionata*, 1926). Mindenütt szívesen olvasott író. Sikereire nézve jellemző, hogy regényei angol nyelven is megjelentek.

Szabó Mária jól ismeri az életet a különböző eszmék, helyzetek és társadalmi osztályok erőnyeit és bűneit egyaránt. Fölfogása szerint az egyes egyén sorsát a maga lelkének jósága, a megértés, az őszinteség, a becsületes munka, az emelkedett lelkiesség teheti boldoggá vagy ezek hiánya szerencsétlenné s nem az élet, az eszmék, az osztályok erőnye vagy bűne. *Felfelé* c. regényében a föld, az örökség, a szülőknek nyűg, teher, vesződés s keserűségnek a forrása. Ellenben leányuk megszereti a földet, felismeri a föld felséges szépségét. Lelke összeforr a földdel, vele együtt szenved, együtt reménykedik. Hosszú és komoly küzdelem után elmélyült lélekkel, érett ésszel feltalálja a szerelem boldogságát is. Az újra megtermékenyült föld és az anyaság összefonódó himnusza zárja be a regényt. Ez egyéni, illetőleg család-történeten át az új viszonyok közé került magyarság életküzdelmeit is híven, szeretettel rajzolja. Éppen, mint Gulácsy Irén. Az *Appassionata* főhőse meg egy vak ember. Művész és művelt lélek. Ámde vakká lévén, az önzés, a zsarnoki követelőzés, az érzékliség úrrá válnak fölötte, míg végre ráébred hibáira, megtalálja élete boldogságát. A regény pszichoanalitikus. Meséje érdekfeszítő. Főhőse irodalmunkban magában álló, mert a vakká lett művész-egyéniség lelki átformálódásának első rajza. Általában véve Szabó Mária egyik legjobb elbeszélő írónk. Meleg szívvel, élénk képzelettel, kiváló műgonddal és egyenletes művészettel alkot.

A társadalmi regény és novella többi művelőinek munkássága, irodalmi értékre nézve e két nőíróétól messzi elmarad. Majd mindeniknél tapasztalható kisebb-nagyobb mértékű írói kvalitás. Egészen véve mégis hiányzik a költészet lényege, a művészi formaadás. Vagy nem akarják, vagy nem tudják észrevenni, hogy sem mesterséggel, sem ügyességgel nem lehet helyettesíteni a műalkotás szellemmel telt üdőségét, háját.

A betűrendben első *Antal Aron* (Köderdők mellől, novellák, 1927) és *Donáth László* (Humoros esetek, novellák, 1928), túlságos óvatossággal követik a műfaj hagyományos irodalmi ösvényét. Műveikből hiányzik az egyéniség s azt nem pótolja sem a népieskedés, sem a történelmi emlékezés melankóliája.

Karácsonyi Benő (Tavaszi ballada, novellák, 1926, Marosvásárhely és *Pjotraska*, regény 1927) és *Kádár Imre* (Bujdosó ének,

lírai költemények, 1926, Nászrepülés, regény, 1927) egészen benne élnek egy olyan intellektuel világban, melynek középpontja az átlagos, kenyérkereső újságíró. Karácsonyi regénye éppen egy vidéki újságíró küzdelmes életét és győzelmes szerelmét beszéli el. A Kádár regényének a témájában is van valami riportszerű: a társadalmi formák és előítéletek miatt elfogadott szerelem megátolja a művészi alkotóerő kitörését és érvényesülését. Már maga a téma is mesterkélt, a való élettől távolálló, kigondolt téma, párját az életben hasztalan keressük. Az újságíróra emlékeztet nagy mértékben a kidolgozás maga. Mesevezetésük ingadozó, inkább filmszerű érdekességre törekszik, mint tömör egysége. Stílusuk, előadásuk is általában véve az eleven tollú riporteré s nem a hivatás és felelősségérzet komoly szavára gondosan figyelő művészé. Kádár eleven tollú újságíró. Mikor nem a pillaut, a mindenáron alkotás vágya hajtja, akkor tud szépet is alkotni, mint verses kötetének több darabja és a román költészet több termékének (Eftimiu színdarabjai, Miorica, népballada és más költemények) pompás műfordítása is igazolja.

Ligeti Ernő szintén újságíró, még pedig abból a nemből, amelyik hivatását komolyan véve folyton és állandóan figyelemmel tanulmányozza az egyetemes szellemi élet újabb jelenségeit. Széleskörű irodalmi tevékenységét még a világháború előtt kezdte meg. Írt lírai költeményeket (*Én jót akartam*, 1924), novellákat (*Asszony*, 1923) és regényeket (*Belvedere*, 1922, *Ifjító szűz*, 1924. *Föl a bakra*, 1926, *A kék barlaug*, 1927, *Vonós négyes*, 1928). Ligeti témái kitűnőek. Eunek megválasztásában jó érzéke ritkán hagyja cserben. A kidolgozásban, a meseszövében és a jellemek megrajzolásában is mindig tudatos számítással dolgozik és kevésbé szíve szerint, benső tüzzel. Ez az oka, hogy tanultságról, okos ökonómiáról tanuskodó szépszámú munkái között egyetlen egy sincs, amelyik költőileg is kielégítene. Ligetinek van tehetsége, de nincs érző szíve. Van az alkotáshoz kellő ismerete és tudása, de nincs elég türelme és gondos szeretete. Csak a *Föl a bakra* című — viszonylag legértékesebb — művére hivatkozom, melynek hőse típus: az esküt nem tett magyar tisztviselő. Ezt a rendkívül pompás témát Ligeti elnagyolta. Torzót adott befejezett szobor helyett. Sem lelke, sem türelme nem volt ahhoz, hogy époszt írjon. Erősebb volt benne az újságíró.

A világháború természetesen a mi irodalmunkban is gyakran szolgál témául. *Markovits Rodion*: Szibériai garnizon (1927)

címen két kötetes regényt írt az orosz földre került foglyok nyomorúságairól. A könyv nagy külső sikert ért el. Németre is lefordították. Ossendovszky műveinek hatása félreismerhetetlen. A regény érdekes, de irodalmi értéke — a külső siker ellenére is — problematikus. *Nagy Dániel*, aki ép oly könnyen és folyamatosan kezeli a riportok stílusát, mint Markovits, *Cirkusz* című regényében (1926) magát a világháborút gúnyolja ki. Tendenciája, éppen mint Markovitsnak, a világbéke. Műve mégis általános visszatetszést keltett, mert kidolgozása nyers, durva, groteszk. Jószándékú, termékeny író, de világszemlélete épp oly zavaros, mint írói alakító módszere.

Molter Károly eleven szellemű, ironiára és szatírára mindig kész pennájú elbeszélő. A drámaírás terén is dolgozott. A jelen társadalom fonákságait éles szemmel látja, néha kesereg miattuk, legtöbbször azonban kigúnyolja. Vannak meglepő ötletei, de nincsen nagyobb koncepciója. Egyedüli írónk, kinek van kedve és képessége, hogy nevetést fakasszon.

A könnyű tollú *Morvay Zoltán*, a kesernyés *Papp József*, a termékeny, előbb festő, utóbb vaksága következtében, melyet háborús sérülés okozott, íróvá lett *Szántó György* és *Székely Jenő* egészítik ki a névsort. Az első három mint újságíró is működött. Közöttük a *Szántó György* munkássága figyelemre méltó. Olvasó közönsége is neki van legnagyobb.

Végül örömmel említjük föl, hogy a verses epikának is van művelője. A folyton tenni akaró *Szentimrei Jenő*, aki egyébként a lírának és a novellának is kitartó művelője, *Verses magyar krónikájában* (1927) a magyar nemzet történetét foglalta versbe. A fiatal *Pap Lajos* jól ismert társadalmi témákat dolgoz föl (*Álomlovag*, 1925, Nagyvárad; *Védőbeszéd*, 1928, u. o.) frissességgel, ritmikus nyelven.

(Folytatjuk.)